

In dienst van de verwondering

-- Johan Knuts --

Groot was ze aanvankelijk niet, de ruimte die ik kreeg om het over De Volder te hebben. Het zegt misschien iets over mijn graad van scholing. Misschien ook niet. Dat het een rare kwast was, daar kan ik kort over zijn. Hij was het op overtuigende wijze. Uit de doeken doen hoe die kwast er in slaagde om toeschouwers telkens weer in vervoering te brengen, dat is al een stuk lastiger. Waarschijnlijk blijft het bij enkele anekdotes en tipjes van de sluier. Ik doe mijn best.

Mijn sympathie had hij van bij onze eerste ontmoeting, ergens begin jaren '90. Hij stuurde me gelijk wandelen, samen met mijn toenmalige kompanen van Dinska Bronska, een jong theatercollectief dat hem wilde als gastregisseur. Het project dat hij eerder had toegezegd, *George en de kunst van het mislukken*, was al te veel ons ding, vond hij. Hij zou er zijn draai niet in kunnen vinden. De anderen keken beteuterd. Ik niet. Ik kende hem van haar noch pluimen, maar ik vond dat hij gelijk had. Volg het hart, ook al zegt het nee. Het moet niet lang daarvoor geweest zijn dat hij me had zien spelen. Dinska Bronska stond met *De getuigen/Moratorium* een paar avonden in de Melkweg in Amsterdam. Hun theateraangebod viel in die tijd geregeld tussen de plooiën. Voor een van de voorstellingen was geen enkel kaartje verkocht. Eric De Volder stond op onze gastenlijst en kwam als enige opdagen. Ik hoopte dat hij nee zou zeggen toen hem gevraagd werd of hij de vertoning in een verder lege zaal wou zien. Quod non. Wist hij veel dat ik griep had en dat de koortsremmers die ik had genomen voor geen meter werkten. Wist ik veel dat die lege zaal hem misschien niet ongelegen kwam.

Afbeelding 1: Van links naar rechts: Geert Vanoorlé, Ineke Nijssen, Hendrik Hein Van Doorn, Tom Vermeir, Johan Knuts, Eric De Volder, en in *Regent en Regentes* (repetitiefoto), © Tania Desmet, 2000.

Enkele weken nadat hij Dinska Bronska de deur had gewezen, belde hij me. Of ik goesting had om Marc Van Eeghem te vervangen in de herneming van *Kom terug*, het eerste stuk van Toneelgroep Ceremonia. Ik zag het in het Gentse Nieuwpoorttheater. Een kluwen van taferelen over de oorlog en over heimwee naar een verloren jeugd. Hilarisch en bevreemdend. Wat het allemaal betekende was me niet duidelijk, waar het over ging wel. Toen hij me de vervanging voorstelde, aarzelde ik niet. Het hart zei ja en ik volgde het. Nu nog krijg ik de vraag of ik de mosterd bij Eric heb gehaald. Ja en nee. Er broeide al langer iets bij me. Ik dank wie er te danken valt dat ik met Eric bevriend ben geraakt op het moment dat het kon uitgebroed worden. Misschien dacht hij er ook zo over. Ik kan het hem niet meer vragen. *Kom terug* deed me beseffen hoe hevig theatraliteit kan toeslaan. Ik zag hoe een gewassen en afegelegd lichaam in een lijkwade werd gewikkeld en naar voor werd gedragen voor het brengen van een laatste groet. De rite, naakt, ontdaan van alle pathos. Onwezenlijk mooi. Toneel was daarna nooit meer hetzelfde.

Bijna had ik de start van *Nachtelijk Symposium* gemist, het stuk dat Ceremonia op de kaart zette. Na onenigheid bij Dinska Bronska ging ik er weg waardoor ik de kans had om op Eric's nieuwe uitnodiging in te gaan. Het groteske lag me. Mijn personage, de oudste van drie zoons in een ontwricht gezin, baseerde ik op een excentrieke huisbewaarder die ik vluchtig had gekend. Het was een intuïtieve keuze. Zo ging het later ook bij de andere stukken. Niks tekstanalyse, karakterbepaling of psychologisch profiel. Buikgevoel, daarmee werd een groot deel van het basismateriaal bij elkaar gespeeld. Het moeten er een paar honderd zijn geweest, de proto-personages die Ineke Nijssen, Hendrik Van Doorn, ikzelf en anderen doorheen de jaren de revue lieten passeren. Iedere werksessie was een voorstelling, meestal intens, af en toe onvergetelijk. Met De Volder als bevoorrechte toeschouwer die het fragiele schouwspel faciliteerde en aanzwengelde. Misschien was het een wensdroom die werkelijkheid werd. De poppenkast uit zijn kindertijd die een eigen leven ging leiden. De ontzaglijke marionet die ik in *Nachtelijk Symposium* speelde – ik schrijf het met liefde – werd in de laatste fase van het maakproces zin na zin ontnomen. Ik was ongerust. Het leek alsof Eric me uit het stuk wilde. Tot ik besepte dat het lot me die zwijgzaamheid had toebedeeld. Het was een noodzakelijk element in een organisch groeiende partituur. Het slotakkoord bleek niettemin moeilijk. Dat was toen zo, maar ook bij de producties die volgden.

De gesel van een spontaan creatieproces. *Nachtelijk Symposium* had zich gaandeweg ontpopt tot koningsdrama, verborgen onder een dikke laag Vlaamse kneuterigheid. Vooral de laatste repetitieweken waren memorabel. Rauwe varkenslever werd uitgeknepen in de hoop te eindigen met bebloede handen. Ik werd naakt dubbel geplooid in een afgedankte ijskast. Biefstuk werd van schoenzolen gesneden en gebakken in een pan. Het was duidelijk dat een eindscène zich niet vanzelf liet dicteren. Eric wilde de zoons en de moeder in het stuk geslachtoffer zien, een harde maar gepaste afwikkeling. Ik stelde voor dat ze zich uit doodsangst voor de tirannieke vader in tapijten zouden rollen en per abuis met het grof huisvuil zouden worden afgevoerd. Eric was een ogenblik stil. Hij leek geëmotioneerd. Hij wuifde de bezwaren van anderen weg en vond dat een dankbetuiging op zijn plaats was. In die dagen is het, denk ik, ontstaan. Een soort pact tussen hem en de spelers. Een verbond tussen de spelvloer en de schrijftafel. En een front tegen de middelmaat en de oppervlakkigheid. Niet geschoten, altijd mis, zei De Volder. Wie geeft hem ongelijk?

Het ging met een rotvaart in die beginjaren. *Poète et Prisonnier*, het volgende project, had ik al toegezegd. Eric had in de tussentijd niets om handen en belde me. Of ik zin had om wat te zoeken en te werken. Misschien een investering voor later, dacht hij. We maakten op een paar weken *Kamer en de man*, een monoloog over de kronkelwegen van de liefde. Het was een bricolage van eerdere schrijfsels en nieuwe tekst. Een heerlijke tijd. Niet spelen voor publiek was eigenlijk geen optie. Dat vonden ook de intimi die een toonmoment zagen. Er werd bij meerdere glazen wijn een dwingend pleidooi gehouden om de jonge vrouw waarover mijn personage het had ook aan het woord te laten. Dat wilde de geslepen De Volder wel doen. Met nog eens dezelfde tekst. Een man en een vrouw, in wezen verschillend, in verlangen elkaars gelijke. Ik belde een actrice uit mijn vriendenkring die ik gek genoeg achtte om de klus op enkele dagen te willen klaren. Hoed af voor Bianca Brunin. Zowat een week later gingen we met *Kamer en de man* als pas de deux in première op Eric's Gentse theaterzolder. Het was een voltreffer.

Ook al doe ik het kort, halt houden bij ieder stuk gaat me niet lukken. Jammer. Toneelgroep Ceremonia was een familie. Elke productie was een mijlpaal in haar geschiedenis. Zo ook *Onwaarschijnlijk normaal eindigend verhaal*. Veel meer dan de titel hadden we niet toen we

Afbeelding 2: Tom Vermeir, Hendrik Hein Van Doorn, Eric De Volder, Ineke Nijssen, Geert Vanoorlé, Johan Knuts in *Regent en Regentes* (repetitiefoto), © Ellen Stynen, 2000.

begonnen. Een obscuur boek over waargebeurde misdaadverhalen in ruraal Vlaanderen lag op tafel, verder niets. De deur naar persoonlijke anekdotes stond wijd open. Voor één van mijn personages vertrok ik van mijn grootmoeder die een jaar eerder gestorven was. Het was een eerbetoon en een afscheid. En het zorgde voor een woordenvloed op de vloer. Voor ik er erg in had zat het stuk vol spitante verhalen uit mijn jeugd. Eigen herinneringen, herschreven door de pen van De Volder. Het leek een parallel universum, een onbestaand verleden, maar wel één dat ik heel goed kende. Melancholischer kon bijna niet. Ooit was mijn grootmoeder woedend bij ons thuis vertrokken. Mijn moeder had haar toegebeten dat ze mij, het eerste kleinkind, te veel naar zich toehaalde. Awel als 't zo zit, riep mijn grootmoeder, dan ga ik mij in de vaart smijten. En weg was ze. Of ze het had gemeend was op dat moment moeilijk te achterhalen. Dertig jaar later hielp dit aandoenlijke incident bij het beantwoorden van een lastige vraag: wat is een onwaarschijnlijk normaal einde? Misschien was het madame Goethals, de hoogbejaarde weduwe in het verhaal die na jaren van tegenslag 's nachts bij het kanaal stond en zich afvroeg of er nog iets restte om voor te leven. Of ze zich voorover ging laten vallen in het donkere water of gewoon terug naar huis zou gaan, was bij afloop van het stuk niet te achterhalen.

Daar ergens moet het verborgen zitten. Het onnoemlijke dat van Eric's stukken emotionele opdooffers maakte. Meer nog dan in de eigenzinnige stijlfiguur, de expressionistische beelden, de kunstzinnige taal, de forse grime. Het resultaat was groter dan de som van de delen. Altijd weer wist hij een onmiskenbaar waarom te formuleren, een diepmenselijke reactie op de vraagtekens in zijn bestaan. En in dat van iedereen die kwam kijken. Klare antwoorden waren er zelden of nooit. Gelukkig maar. Anders hadden we niet meer hoeven te zoeken, niet in ons hoofd en niet in ons hart. Dan hadden we hem moeten missen, die nevel van verlangen die bleef hangen telkens als het doek viel.

Het zal me leren. Een tekst over De Volder indienen en er over zeuren dat hij niet wat langer mocht zijn. Doe maar verder, zei de redactie. Godver, dacht ik, daar gaat mijn afsluiter. Als ik vloek is het zelden gemeend. Zoals in 1999. Ceremonia's zakelijk leider Marc Vanborm vroeg me om voor een nieuwe productie een briefwisseling uit te typen. Honderden kantjes van tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Voor het grootste deel waren het de hanenpoten van een jonge

schoolmeester aan zijn verloofde. Ditjes en datjes, grote en kleine bekommernissen, vaak bijna onleesbaar. Wat heb ik gesakkerd. Blij was ik ook. Het kroop brief na brief onder mijn vel. Eric deed het geregeld, een op het eerste gezicht onbeduidende geschiedschrijving gebruiken als aanzet voor werk. Vergeelde correspondentie, rafelige dagboeken en beduimelde schriftjes. Hij vond ze op de rommelmarkt of kreeg ze van vrienden en kennissen. De naam van de betrokkenen werd veranderd, hun levenswandel herschreven. Dat gebeurde in functie van het stuk, maar ook uit respect. Het was altijd met het nodige eerbied dat Ceremonia gebruik maakte van het persoonlijke om licht te werpen op het universele. Het jonge stel uit de brieven ging in '47 op zoek naar een woonst. Dat het schrijven daar stopte, laat vermoeden dat ze die ook hadden gevonden. Happy end. En buiten De Volder en zijn ploeg gerekend. Waar onze hang naar het verdorvene precies vandaan kwam, valt niet zo gauw uit te leggen. Het was misschien een manier om ook het deugdzame in de verf te zetten. Bij wijze van contrast. Ik kreeg het meermaals te horen na een voorstelling. Het leek onvergeeflijk wat de personages elkaar aandeden, maar je kon als toeschouwer niet anders dan ze graag zien. We speelden ze in ieder geval met veel mededogen. Dat was wel het minste wat we konden doen voor al die wankele figuren in Erics stukken, overgeleverd aan de dramatische verwickelingen en de rake klappen die er vielen. Er is niet veel dat het slappe koord waarop we met zijn allen wiebelen zo getrouw kan weergeven als het theater. Heel af en toe is die weergave ook echt aangrijpend, zoals in Erics werk.

De productie waarvoor ik de brieven typte, raakte halverwege in het slop. Eric had net zijn vader verloren. Hij hield zich kranig maar moest zich uiteindelijk gewonnen geven. Net voor de laatste week liep alles vast. Ineke, Hendrik, Tom Vermeir en ik spraken af om bij wijze van noodgreep een soort blauwdruk voor het stuk bij elkaar te improviseren. We hadden wel wat om op terug te vallen. Onze personages, bronmateriaal in overvloed, flarden verhaal en brokken tekst die we de moeite vonden om te behouden. Wat er die avond in zaal Victoria in Gent gebeurde is een unicum. Zeker in mijn loopbaan en ik denk ook in die van de anderen. We speelden van begin tot einde, zonder noemenswaardige hapering, wat na een week polijs-ten als *Regent en Regentes* in première zou gaan. Er werd een flink potje gejanct na die doorloop. Van geluk en uit opluchting. Het is me nooit helemaal duidelijk geworden hoe een uitgeputte gisseur en

een stel wanhopige spelers een kant en klare tragikomedie uit hun mouw konden schudden. Het getuigt alleszins van hoe we destijds durfden te werken. Dralen in de coulissen bracht niks op. Te veel tobben evenmin. Er gewoon gaan staan, in het voetlicht, ongeduldig wachtend op wat komen ging, dat was al heel wat.

En vergeet niet, mannekes, dat het ook nog altijd helemaal anders kan. Daarmee sloot De Volder wel eens de werkdag af. Het was een mantra waarmee hij de dualiteit aan de kaak stelde van wat voor goed en geslaagd werd aangezien en wat niet. Zo veel interessanter was het om niet enkel oog te hebben voor wat gemakkelijk bekoorde, maar ook voor wat werkelijk kon beroeren, zelfs al leek het onaf, raar of averechts. Ik gun hem iedereen van harte, de graad van verwondering die nodig is om zo een appreciatie mogelijk te maken. Ik mag graag geloven dat ik die graad met Eric en mijn toenmalige collega's deelde. Ik denk dat ik hem daarna ook nooit meer ben kwijtgeraakt.